

Kees Broekhof
Karin Hoogeveen

De schakelklas

De verlengdeschooldagvariant

Deze brochure is gemaakt in opdracht van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap. Hij maakt deel uit van een reeks brochures die verschijnt in het kader van de landelijke verspreiding van de resultaten van de pilots schakelklassen. De brochures bieden gemeenten en scholen een praktische handreiking bij het opzetten en inrichten van de schakelklas.

Inhoudsopgave

- 1 De schakelklas als verlengdeschooldagvariant pagina 3
 - 2 Wat vooraf gaat pagina 7
 - 3 De activiteiten in de verlengde schooldag pagina 13
 - 4 Afstemming met de groepsleerkracht pagina 17
 - 5 Opbrengsten van de VSD-schakelklas pagina 19
- Tips en suggesties pagina 21
- Verder lezen pagina 23

ISBN-9789055630899

© Sardes 2008
Alles uit deze brochure mag
gekopieerd worden, mits
met correcte bronvermelding.

1 De schakelklas als verlengdeschooldagvariant

¹ Zie voor meer algemene informatie over de schakelklas deel 1 uit de Schakelklas Informatiereeks.

Wat is een schakelklas?

In schakelklassen krijgen basisschoolleerlingen met een grote taalachterstand een jaar lang intensief taalonderwijs.¹ De leerlingen die deelnemen aan de schakelklas verlaten hun 'eigen' groep en komen voor de duur van de schakelklas bij elkaar in een kleine speciaal ingerichte groep van kinderen die allemaal een taalachterstand hebben. In de schakelklas krijgen zij intensief taalonderwijs en het is de bedoeling dat zij zodanig bijgespijkerd worden dat zij na een jaar in staat zijn om het onderwijs in de reguliere groep te volgen op hun eigen niveau. Hoe de schakelklas er precies uitziet hangt af van keuzes die de schoolbesturen samen met de gemeente maken. De wet staat drie varianten toe:

- 👉 Voltijd tijdens schooltijd: (vrijwel) alle lessen in een aparte groep.
- 👉 Deeltijd tijdens schooltijd: ten minste 8 uur per week lessen in een aparte groep.
- 👉 De verlengde schooldag: gemiddeld 2,5 uur per week na schooltijd lessen in een aparte groep (minimaal 100 uur per schooljaar).

Wettelijk kader

Op 1 augustus 2006 is het wettelijk kader voor het onderwijsachterstandenbeleid in werking getreden, waardoor het inrichten van schakelklassen structureel en voor alle gemeenten mogelijk werd. Gemeenten ontvangen jaarlijks een budget voor onderwijsachterstandenbeleid, dat zij moeten inzetten voor vóór- en vroegschoolse educatie (VVE) en kunnen inzetten voor schakelklassen in het primair onderwijs. Met de G31 gemeenten zijn, in het kader van het Grote Stedenbeleid, afspraken gemaakt over prestatie-indicatoren, die ook het aantal te schakelen leerlingen in de periode 2006-2010 omvatten.

De gemeente is formeel verantwoordelijk voor het vaststellen van de doelgroep en de selectiecriteria samen met de schoolbesturen en speelt een centrale rol bij de totstandkoming van schakelklassen. De schoolbesturen stellen de inhoud van de schakelklas vast. De verantwoording over de ingezette middelen aan het Rijk valt onder de taken van de gemeente.

Voor wie is de schakelklas bedoeld?

Schakelklassen in het primair onderwijs, dus het basisonderwijs en speciaal basisonderwijs, zijn bedoeld voor leerlingen met een grote achterstand in de Nederlandse taal. Dat kunnen allochtone en autochtone leerlingen zijn, kinderen die in Nederland zijn geboren en kinderen die uit een ander land naar Nederland zijn gekomen. Schakelklassen maken deel uit van het primair onderwijs en zijn bedoeld voor kinderen van 4 tot en met 13 jaar, dus voor leerlingen in alle groepen van de basisschool. Meer is er door de rijksoverheid niet vastgesteld.

Voor welke groepen leerlingen de schakelklas wordt opgezet, welke variant wordt gekozen, hoe leerlingen voor de schakelklas worden geselecteerd, hoe het curriculum van de schakelklas eruit ziet en op welke wijze ouderbetrokkenheid wordt vormgegeven, kan per gemeente verschillen. De gemeente en de schoolbesturen maken daarin hun eigen keuzes.

Kenmerken van de schakelklas als verlengde schooldag

In de verlengdeschooldagschakelklas krijgen leerlingen minimaal 2,5 uur per week (100 uur per schooljaar) extra taalactiviteiten. Dit vindt plaats na schooltijd. In tegenstelling tot de voltijdse en deeltijdschakelklas kunnen leerlingen langer dan een schooljaar meedoen aan de VSD-schakelklas. De minimum deelname is een heel schooljaar.

Wanneer scholen gezamenlijk een VSD-schakelklas organiseren blijven de leerlingen ingeschreven op de eigen school.

Deze variant is vooral geschikt voor leerlingen die geen al te grote taalachterstand hebben, het is immers een lichtere vorm dan de deeltijd en de voltijdse schakelklas. Maar ook leerlingen met een grote taalachterstand blijken baat te hebben bij deze vorm, al zullen zij meer profiteren van een voltijdschakelklas.

Met name voor scholen die een brede school zijn of willen worden, is de VSD-schakelklas een interessante vorm. Er komt wel heel wat organisatie bij kijken. Allereerst is het de kunst een voor kinderen aantrekkelijk programma te ontwikkelen waarbij er een relatie is tussen het binnen- en buitenschools leren, waarbij de activiteiten niet teveel lijken op wat er al tijdens schooltijd gebeurt en er oog is voor de talige kant van de activiteiten na schooltijd. Verder zullen er allerlei praktische zaken geregeld moeten worden, zoals de aansluiting tussen de naschoolse opvang en de verlengde schooldag, de inzet van andere professionals (sport, cultuur, natuur- en milieu, bibliotheek), een garantie voor kwaliteit en continuïteit, de medewerking van de ouders, de WA-verzekering, etc. Overigens valt de schakelklas onder de Wet op het Primair Onderwijs, dus zal hij formeel onder verantwoordelijkheid van een voor het primair onderwijs bevoegde leerkracht uitgevoerd moeten worden.

Inhoud van deze brochure

Deze brochure gaat over de verlengdeschooldagvariant van de schakelklas en is bestemd voor gemeenten en scholen die overwegen een dergelijke variant te starten. Ook kan de brochure gebruikt worden om bestaande verlengdeschooldagschakelklassen te verbeteren. Er is pas vanaf het schooljaar 2007-2008 wat meer ervaring opgedaan met de schakelklas als verlengde schooldag, dus van de drie varianten is deze het minst bekend. De ervaringen van verschillende gemeenten zijn benut bij het schrijven van deze brochure. U kunt lezen hoe een verlengdeschooldagschakelklas opgezet kan worden, welke activiteiten er een plaats kunnen krijgen, wie de activiteiten kan verzorgen en waar je rekening mee moet houden.

Synoniem

woorden met
dezelfde
betekenis

kapot
stuk

suf
sloom

geld
poen

vals
nep

das
sjaal

paard
ros

nevel
mist

rijwiel
fiets

skelet
geraamte

bek
muil

2 Wat vooraf gaat

Keuze voor verlengde schooldag

De keuze voor een bepaalde schakelklasvariant is voor een deel afhankelijk van de zwaarte van de problematiek. Een school kan kiezen voor een VSD-schakelklas vanuit de overweging dat de ernst van de taalachterstand niet zodanig is dat een voltijd- of deeltijdschakelklas nodig is. De leerlingen die geplaatst worden in de VSD-schakelklas hebben weliswaar taalproblemen, maar de school verwacht dat ze die in 100 uur extra taalonderwijs per schooljaar een flink eind kan verminderen. Als er sprake is van een grote taalachterstand bij een kind, dan ligt het niet voor de hand dat de school die gedurende een schooljaar in 2,5 uur per week weg kan werken.

In veel gemeenten bestaan inmiddels verschillende varianten naast elkaar. Het mooist zou zijn als voor elk kind dat in aanmerking komt voor extra taalonderwijs, gekozen kan worden voor de variant die het beste bij de betreffende leerling past.

De VSD-schakelklas kent een aantal voor- en nadelen.

Voordelen:

- De VSD-schakelklas kan relatief gemakkelijk gekoppeld worden aan een brede school, waarbij men kan aanhaken bij de voorzieningen van de brede school (zoals de aanwezigheid van een bibliotheek en computers) en kan profiteren van de bestaande samenwerking met buitenschoolse instellingen, de open cultuur en de betrokkenheid van ouders.
- De kosten zijn relatief laag.
- De schakelklasleerlingen kunnen deelnemen aan activiteiten waaraan zij normaliter niet snel deelnemen.
- Er kunnen meerdere leeftijdsgroepen tegelijk aan deelnemen.
- Het kost geen extra schooljaar.
- Een andere omgeving, een ander programma, een ander tijdstip, andere klasgenoten – dit werkt allemaal motiverend voor de kinderen.

Nadelen

- Er moet veel gecoördineerd worden, omdat er meerdere partners bij betrokken zijn.
- Het vergt creativiteit om een breed talig programma op te stellen.
- De doorgaande lijn vraagt veel aandacht.
- Externe vakdocenten zijn niet altijd didactisch en pedagogisch goed onderlegd.
- Niet intensief, dus minder geschikt voor leerlingen met grote taalachterstand.

Selectie van leerlingen

De VSD-schakelklas wordt meestal ingezet in de midden- of bovenbouw. Voor jongere kinderen vindt men een naschools programma te vermoeiend. Voor de selectie worden in principe dezelfde instrumenten gehanteerd als bij de andere schakelklasvarianten. Het gaat dus vooral om taalachterstand, leerpotentie en motivatie.

Over de vraag of de VSD-schakelklas minder geschikt is voor kinderen met een grote taalachterstand verschillen de meningen. Het is waar dat je van bijvoorbeeld 2,5 uur per week intensief extra taalonderwijs geen wonderen kunt verwachten, maar vaak is er voor de 'E-leerlingen' ook geen alternatief aanbod. Er zijn maar weinig scholen die zowel een voltijdse als een VSD-schakelklas aanbieden, en dan ook nog voor dezelfde leeftijdsgroep. In de praktijk wordt de VSD-schakelklas daarom gevuld met kinderen met grote en minder grote taalachterstand. Beide groepen blijken er profijt van te kunnen hebben. In de praktijk blijkt dat er veel animo is voor deze schakelklasvariant.

Omdat het gaat om een naschools aanbod, dat verplicht is zodra de ouders hun toestemming hebben gegeven, is het belangrijk om veel aandacht te besteden aan de motivatie van de kinderen en de ouders. Zodra de zomermaanden aanbreken wordt het buitenspelen wel een erg aantrekkelijk alternatief voor de naschoolse lessen, dus dan is het belangrijk dat zowel de kinderen als de ouders ervan doordrongen zijn dat de lessen echt verplicht zijn en dat wegblijven niet geaccepteerd wordt. Daarom hechten scholen veel belang aan motivatie bij de selectie en kiezen veel scholen voor een contract met de ouders (en soms ook met de kinderen), zodat men zich bewust is van het gewicht van de afspraken tussen de school, de ouders en het kind.

Organisatie

Er zijn ruwweg drie manieren waarop het programma voor de VSD-schakelklas wordt ingevuld: volgens het model van de 'gewone' verlengde schooldag, een thematische aanpak en een methodische aanpak.

Bij een aanpak volgens de 'gewone' verlengde schooldag gaat de school uit van bestaand aanbod voor naschoolse activiteiten. Dat betekent dat men in overleg met buitenschoolse partners (welzijnsorganisaties, sportverenigingen, instellingen voor kunsteducatie) een programma samenstelt dat volgens het reguliere buitenschoolse aanbod is gestructureerd. Vaak zijn dit cursusachtige activiteiten die zes tot tien weken achtereen worden aangeboden, een of twee middagen per week. De activiteiten worden voor een belangrijk deel uitgevoerd door vakdocenten van de partnerinstelling, in samenwerking met de schakelklasleerkracht. Een belangrijk aandachtspunt hier is de didactische kwaliteit van de vakdocenten. Die zijn vaak alleen op hun vakgebied geschoold en lang niet altijd in staat om een goede taalstimulerende interactie met de

kinderen op gang te brengen, laat staan planmatig te werken aan zaken als woordenschat en begrijpend lezen. Het is daarom zaak om de vakdocenten aan het begin van het schooljaar hierin een goede training te geven en bij de uitvoering voor een vorm van coaching te zorgen. Het is aan te raden om de bereidheid van de docenten om een dergelijke training te volgen en coaching ‘on the job’ bij de selectie van de activiteiten en de docenten als criterium mee te nemen. Daarnaast is het natuurlijk belangrijk om ervoor te zorgen dat de vakdocent voldoende uitwisselt met de schakelklasleerkracht en de reguliere groepsleerkracht, opdat de activiteiten in de schakelklas op een of andere manier opgevolgd worden in de klas. Een ander aandachtspunt is het rooster. Om te zorgen voor een goed doorlopend programma is het aan te raden ruim voor de aanvang van het schooljaar een rooster op te stellen met de partnerinstellingen, waarin precies staat aangegeven wie wanneer welke activiteiten uitvoert.

Bij een thematische aanpak wordt de VSD-schakelklas uitgevoerd door een leerkracht van de school (of van een van de deelnemende scholen). De leerkracht voert het merendeel van de lessen zelf uit en heeft af en toe een gast in de klas die een presentatie houdt over het betreffende thema. De leerkracht stelt aan het begin van het schooljaar (of in de loop van het schooljaar), al dan niet in overleg met de leerlingen, de thema’s vast en werkt zelf het programma uit. Een thema duurt ongeveer vier weken, zodat er tien thema’s per jaar uitgevoerd kunnen worden. Idealiter begint ieder thema met een ‘ankeractiviteit’ (bijvoorbeeld in de vorm van een uitstapje), waarop in de volgende lessen teruggerepen kan worden. Voorbeelden van een ankeractiviteit zijn: een bezoek aan een museum, een wandeling door de wijk (bijvoorbeeld voor ‘kunst kijken’, of om de kindvriendelijkheid van de buurt te beoordelen), het bekijken van een bioscoopfilm, of een excursie naar een lokale nutsvoorziening. Het is ook mogelijk om iemand uit te nodigen die in de klas komt vertellen over het nieuwe thema. De schakelklasleerkracht heeft bij deze variant de touwtjes veel strakker in handen dan in de bovenstaande variant. Overleg met de reguliere leerkracht is vaak makkelijker te organiseren, zeker wanneer de schakelklasleerkracht deel uitmaakt van hetzelfde team. Het is in dat geval ook eenvoudiger om ervoor te zorgen dat in de reguliere klas wordt aangesloten bij de VSD-activiteiten, bijvoorbeeld door kinderen hun woordenschrift te laten meenemen en daarover te praten, of door in de grammaticales dezelfde woordvormen te behandelen.

Bij een methodische aanpak wordt in de VSD-schakelklas gewerkt met een schoolmethode. Dat lijkt op het eerste oog niet erg motiverend voor de leerlingen, maar zolang er voldoende aandacht is voor actief meedoen, samenwerken en afwisseling tussen activiteiten blijken de leerlingen dit helemaal niet bezwaarlijk te vinden. Hun is immers ook verteld

bij de werving dat het gaat om extra onderwijs om hun taalniveau omhoog te krijgen. Dan is het helemaal niet zo gek om met een methode te moeten werken. Ook ouders hebben hier geen enkel bezwaar tegen. De organisatie van de schakelklas wordt hiermee een stuk eenvoudiger: de schakelklasleerkracht voert het hele programma uit en er is geen noodzaak om activiteiten op te zetten met buitenschoolse partners. Het is aan te raden om een andere methode te kiezen dan de methode in de reguliere groep. Bij een bovenschoolse VSD-schakelklas is dat sowieso bijna onvermijdelijk, maar ook bij een schoolgebonden VSD-schakelklas is het goed om een andere methode te kiezen, zodat de leerlingen duidelijk het gevoel hebben dat ze iets anders doen dan in de 'gewone les'. Het is raadzaam een methode te kiezen die veel aandacht geeft aan woordenschat en begrijpend lezen. Dat zijn immers de onderdelen die centraal staan in de schakelklas. Voor alle leerlingen worden de bijbehorende materialen aangeschaft. Met de bibliotheek worden afspraken gemaakt voor het lenen van boekencollecties.

2 Stem het profiel af op het type schakelklas waarvoor gekozen is. Als er bijvoorbeeld geen anderstalige leerlingen in de schakelklas zitten, is NT2-kennis en -ervaring minder relevant.

3 Voor de onderbouw kan dit bijvoorbeeld als volgt gespecificeerd worden: ervaring met VVE, met het proces van beginnende geletterdheid, woordenschatverwerving en aanvankelijk lezen en interactieve didactiek.

Profiel VSD-schakelklasleerkracht²

- 👉 In het bezit van minimaal een PABO-diploma.
- 👉 Ervaring met de opvang van leerlingen die nog maar kort in Nederland verblijven.
- 👉 Bijscholing in het kader van onderwijs aan anderstaligen (NT2).
- 👉 Ervaring met onderwijs aan leerlingen met achterstanden in de Nederlandse taalvaardigheid.
- 👉 Affiniteit met, kennis van en ervaring met taalonderwijs aan de groepen waaraan lesgegeven wordt.³
- 👉 Bereidheid zich te verdiepen in nieuwe programma's en materialen.
- 👉 In staat om zelf lesmateriaal te maken en/of bestaande methodes aan te vullen.
- 👉 In staat om in de les de relatie tussen taal en andere vakken duidelijk te maken.
- 👉 Open staan voor externe begeleiding en voor samenwerking met anderen, zoals de coördinator van de schakelklas, de taalcoördinator, de intern begeleider, de remedial teacher en de schoolbegeleider, de vakdocenten van andere instellingen en de leerkrachten van de reguliere groepen.
- 👉 Sociaal en communicatief vaardig in contacten met ouders, collega's, samenwerkingspartners en begeleiders van de schakelklas.
- 👉 Om kunnen gaan met het bijhouden van leerlingresultaten.
- 👉 Ervaring met zelfstandig werken en in staat zijn tot reflectie.
- 👉 Bereidheid om de ervaringen met de schakelklas over te dragen.
- 👉 Respect voor de identiteit en uitgangspunten van de deelnemende scholen.
- 👉 Flexibele instelling, enthousiasme en gedrevenheid.

Het profiel van een leerkracht voor de VSD-schakelklas verschilt niet veel van dat van de leerkracht voor de voltijdse schakelklas. Wel wordt van een leerkracht van een VSD-schakelklas meer flexibiliteit en communicatie verwacht. Zij heeft immers te maken met samenwerkingspartners en met de leerkracht(en) van de reguliere groepen.

Profiel vakdocent in de VSD-schakelklas

In de VSD-schakelklas kan samengewerkt worden met vakdocenten van welzijnsinstellingen, instellingen voor cultuureducatie, sportverenigingen e.d. Hoe meer zij zich richten op de (taal)doelstellingen van de VSD-schakelklas, volgens het onderstaande profiel, hoe meer rendement er van hun bijdrage verwacht kan worden.

- ♥ Affiniteit met, kennis van en ervaring met onderwijs aan de groepen waaraan lesgegeven wordt.
- ♥ Bereidheid zich te laten coachen op het gebied van taalstimulering.
- ♥ Bereidheid om programma's en methodieken aan te passen met het oog op de doelstellingen van de schakelklas.
- ♥ Open staan voor externe begeleiding en voor samenwerking met anderen, zoals de schakelklasleerkracht, de taalcoördinator, interne en/of externe begeleiders etc.
- ♥ Sociaal en communicatief vaardig in contacten met ouders, collega's, samenwerkingspartners en begeleiders.
- ♥ Bereidheid om de ervaringen met de schakelklas over te dragen.
- ♥ Respect voor de identiteit en uitgangspunten van de deelnemende scholen.
- ♥ Flexibele instelling, enthousiasme en gedrevenheid.

Bekostiging

De kosten van een VSD-schakelklas hangen samen met het aantal uren schakelklasactiviteiten per week. Bij het maken van een begroting moet gedacht worden aan de volgende kostenposten: salaris leerkracht/vakkracht, coördinatie, externe inhoudelijke begeleiding, aanschaf leermiddelen en materialen, kosten voor excursies, kosten voor werving en selectie leerlingen en eventueel vervoerskosten leerlingen.

VOORBEELDBEGROTING VSD-SCHAKELKLAS 2,5 UUR PER WEEK

Personeelskosten (ervaren leerkracht) 0.2 fte	€10.000,-
Inzet gastdocenten	€2.500,-
Coördinatie	€2.000,-
Inhoudelijke ondersteuning programma	€2.000,-
Aanschaf leermiddelen en materialen*	€5.000,-
Excursies	€750,-
Exploitatie lokaal (licht, verwarming, schoonmaak)	€1.000,-
Voorlichtingsactiviteiten/werving leerlingen	€1.000,-
Totaal	€23.500,-

Eventueel extra en eenmalig

Training gastdocenten	€5.000,-
-----------------------	----------

* Een deel van deze kosten betreft een eenmalige investering.

3 De activiteiten in de verlengde schooldag

De verleiding is groot om in de verlengde schooldag vooral ‘leuke’ dingen te doen en de taaldoelen uit het oog te verliezen. De reden waarom de kinderen in de schakelklas zitten is dat ze een achterstand hebben in hun taalontwikkeling en daarom moeten alle activiteiten in het kader van die taalontwikkeling staan. Bij iedere activiteit hoort de leerkracht c.q. vakdocent zich af te vragen: hoe draagt dit bij aan de taalontwikkeling van de kinderen, met name aan hun woordenschat en aan hun leesvaardigheid?

Zie voor voorbeelden van effectief taalonderwijs in de schakelklas ook de brochure *Taal in de Klas* uit de Schakelklas Informatiereeks.

De aard van de activiteiten in de VSD-schakelklas hangt samen met de variant waarvoor men heeft gekozen. Bij de schakelklas die aansluit bij de ‘gewone verlengde schooldag’ gaat het om activiteiten uit het reguliere aanbod van de naschoolse aanbieders. De school doet er goed aan om daarbij te kiezen voor activiteiten die al sowieso ‘talig’ van karakter zijn, zoals drama, een kinderpersbureau, sprookjes, verhalen vertellen etc. Die activiteiten zijn per definitie al geschikt voor taalstimulering en kunnen nog aan effectiviteit winnen door de didactiek te versterken (training van vakdocenten) en planmatiger om te gaan met de woordenschat (idem).

Dat wil niet zeggen dat andere activiteiten helemaal niet geschikt zouden zijn. Ook een kookcursus kan taliger gemaakt worden, bijvoorbeeld door voorafgaand aan het koken met de kinderen te praten over het menu (maken we een voorgerecht, een hoofdgerecht of een nagerecht, of maken we misschien ‘tussendoortjes’, etc.), over de ingrediënten (‘Kijk, dit heb ik allemaal gekocht: ..., dat gebruik je voor ... Gebruiken jullie thuis ook wel eens ...?’), over het kookgerei, over de bereidingswijze (‘We gaan straks eerst ... mengen en kneden. Dat wordt het deeg voor de bodem. Ondertussen verwarmen we de oven voor en vetten we de bakplaat in.’). Door vervolgens (en consequent) alle handelingen te benoemen leren de kinderen allerlei woorden die met koken te maken hebben. Doordat vrijwel alle nieuwe woorden worden geïllustreerd door handelingen en voorwerpen, verwerven de kinderen de nieuwe woordenschat spelenderwijs. Het effect van de talige kookles kan verder nog versterkt worden door de kinderen tijdens de kookles menukaarten,

uitnodigingen, reclames en dergelijke te laten maken, waarin de woorden uit hun eigen 'restaurant' terugkomen.

Wie met een 'talige' bril kijkt naar andere activiteiten van naschoolse aanbieders zal al snel constateren dat vrijwel alle activiteiten taliger gemaakt kunnen worden. Van de drie beschreven varianten is dit de minst 'schoolse'.

AANDACHT VOOR TAAL IN DE VERLENGDE SCHOOLDAG: DE ROL VAN DE VAKDOCENT

De vakdocent kan op verschillende manieren aandacht besteden aan taal tijdens de naschoolse activiteit:

- Groepsgesprek vooraf: wat hebben we vorige keer gedaan (herhaling van woorden), wat gaan we vandaag doen?
- Groepsgesprek bij afsluiting: wat hebben we gedaan, wat doen we volgende keer?
- Belangrijke woorden voor deze les staan opgeschreven op een bord of vel papier.
- Belangrijke voorwerpen in het lokaal zijn gelabeld.
- De kinderen houden een presentatie over de activiteit voor ouders of voor andere kinderen.
- De kinderen ontwerpen zelf een uitnodiging en een poster voor deze presentatie.
- De kinderen schrijven een stukje over de activiteit voor de schoolnieuwsbrief of website.
- De kinderen laten zich interviewen door het kinderpersbureau van de school.

In de thematische VSD-schakelklas hebben de activiteiten een cyclisch verloop. Het thema wordt eerst geïntroduceerd met een 'ankeractiviteit'. Daarna wordt het thema verkend met de groep: er worden teksten gelezen en de leerlingen schrijven samen op wat ze nog meer willen weten over het onderwerp. De kinderen gaan in groepjes of tweetallen op zoek naar informatie in boeken, kranten en op het internet en verzamelen de nieuwe informatie. Het thema wordt afgesloten met korte presentaties van groepjes die hebben samengewerkt. Om te zorgen dat er voldoende wordt gelezen, laat de leerkracht de kinderen iedere keer aan het begin van de les samen een actuele tekst lezen over het onderwerp, waarbij ze leesstrategieën oefent met de leerlingen en de nieuwe woorden bespreekt. De nieuwe woorden worden geconsolideerd door ze een plaats te geven op de muur en in het woordenschrift van de leerlingen.

Als in de VSD-schakelklas een schoolmethode wordt gebruikt, worden de activiteiten merendeels door de methode voorgeschreven. Het gaat dan bijvoorbeeld om het samen lezen van teksten, praten over teksten en woorden, oefeningen maken en boekbesprekingen houden. Om te zorgen voor afwisseling, organiseert de leerkracht daarnaast nog andere activiteiten: voorlezen, (mini-)spreekbeurten, werken aan een eigen woordenschrift of een digitaal klassenwoordenboek, artikelen uit Kidsweek lezen, stukjes schrijven voor de schoolkrant etc. Een risico van deze variant is dat het onderwijs zo schools wordt, dat de kinderen hun motivatie verliezen, omdat ze na een echte schooldag eenvoudig te moe zijn om weer verder te leren zoals in de gewone klas. Niet voor niets horen we in de praktijk dat de kinderen op woensdagmiddag veel fitter zijn dan op andere weekdays. De leerkracht zal zich dus extra moeten inspannen om de kinderen 'bij de les' te houden, door actieve werkvormen te gebruiken, door te zorgen voor afwisseling en door af en toe een energizer in te zetten – een korte spelachtige activiteit waarin de kinderen lekker bewegen en zo hun energieniveau opkrikken.

WERKEN MET EEN METHODE

Basisschool De Schakel en basisschool De Sleutelbloem hebben samen een VSD-schakelklas voor leerlingen uit groep 6. In deze schakelklas wordt de methode *Ondersteboven van Lezen* gebruikt. Leerkracht Annelies is tevreden over het werken met de methode: 'De methode is heel geschikt voor deze groep. Alles draait om woordenschat, begrijpend lezen, technisch lezen en leesplezier. Dat is precies wat deze kinderen nodig hebben. De kinderen vinden het ook helemaal niet gek, ze zien de schakelklas gewoon als school. En dus geef ik ook huiswerk mee. Ook dat is over het algemeen geen probleem. De ouders stellen het zelfs op prijs.' Voor het werken met leesstrategieën volgt ze niet de methode, maar gebruikt ze Nieuwsbegrip van de CED-Groep: 'Dat is handiger, want de helft van de leerlingen gebruikt die aanpak ook op school, dus dan sluit dat beter aan.' En de andere leerlingen dan? 'We zijn zo enthousiast over Nieuwsbegrip dat de andere school heeft besloten om dat ook in te voeren.' Zo heeft de schakelklas ook een effect op het reguliere onderwijs. De derde pijler van de schakelklas is het vrij lezen: 'Iedere les besteed ik daar aandacht aan. De kinderen vertellen over hun boeken en vragen elkaar om tips. Ik hoor van de ouders en de leerkrachten van de reguliere groepen dat de meeste van deze kinderen voorheen heel weinig lezen. Maar ze vinden het heerlijk en ze praten er graag over.'

Werkvormen

Zoals al eerder is opgemerkt, is het in de VSD-schakelklas nog belangrijker dan in andere schakelklassen om de kinderen actief bezig te laten zijn. Goede voorbeelden van activerende werkvormen die veel gebruikt worden in de VSD-schakelklas zijn: denken-delen-uitwisselen (eerst individueel nadenken over een vraag, daarna in tweetallen bespreken, daarna in de groep), werken in tweetallen, werken in groepjes, rollenspellen en presentaties voor de groep. Scholen die ervaring hebben met samenwerkend leren zullen merken dat die werkvormen zich ook prima lenen voor de schakelklas.

Een belangrijk aandachtspunt bij het kiezen van werkvormen is dat ze eerst gericht dienen te zijn op het verwerven van nieuwe woorden en informatie (receptief) en daarna op het actief gebruiken van de verworven woordenschat en informatie. Er wordt bijvoorbeeld eerst een tekst gelezen, waarbij de leerkracht uitleg geeft en voorbeelden geeft van het gebruik van de nieuwe woorden. Daarna gaan de kinderen zelf actief aan de slag met de tekst en de woorden, bijvoorbeeld door samen vragen te beantwoorden, een presentatie voor te bereiden of te discussiëren over de omschrijving van het woord voor het digitale klassenwoordenboek. Vrij lezen is ook een goed voorbeeld van een activiteit waarbij eerst de passieve woordenschat wordt vergroot. De leerlingen leren vervolgens de woorden actief gebruiken wanneer zij het verhaal samenvatten of vragen over het verhaal beantwoorden.

DE MINISPREEKBEURT

Voor het klassikaal bespreken van gelezen boeken is de minispreekbeurt heel bruikbaar: de leerling krijgt twee of drie minuten om te vertellen waarover het boek gaat, de andere leerlingen en de leerkracht mogen daarna wat vragen stellen. Dit is minder belastend dan een 'echte' spreekbeurt, die uitgebreid voorbereid moet worden en waar leerlingen vaak tegenop zien. De minispreekbeurt is kort, levendig en interactief en maakt het leuk om over boeken te praten.

4 Afstemming met de groepsleerkracht

Afstemming met de groepsleerkracht is een aspect dat speciale aandacht verdient bij de VSD-schakelklas. Afstemming wordt lastiger naarmate er meer mensen bij de VSD-schakelklas zijn betrokken. Vooral bij de schakelklas die aansluit bij de 'gewone' verlengde schooldag zijn meerdere vakdocenten betrokken. Dat vraagt om goede afspraken over de afstemming met de groepsleerkracht. Een mogelijkheid is om de lesinhouden aan het begin van iedere nieuwe cyclus in ieder geval ter inzage te geven aan de groepsleerkracht, zodat die kan zien welke onderwerpen aan bod komen. Een andere mogelijkheid is om de groepsleerkracht na afloop van een les een email te sturen met daarin bijvoorbeeld de woorden die in de VSD-les behandeld zijn. Juist bij deze variant is het goed als de afstemming beide kanten op gaat: de groepsleerkracht kan de vakdocent ook tips geven over bijvoorbeeld het semantiseren van nieuwe woorden of over het activeren van voorkennis aan het begin van de les. Juist voor vakdocenten, die deze achtergrond veelal missen, is deze informatie heel waardevol.

Als de VSD-leerkracht deel uitmaakt van het team van de school die de schakelklas organiseert, is afstemming een stuk eenvoudiger. De leerkrachten zien elkaar immers gewoonlijk een aantal keren per week in de lerarenkamer en kunnen elkaar dan precies op de hoogte houden van hun activiteiten. Is de leerkracht geen lid van het team, dan zullen er afspraken gemaakt moeten worden over de momenten waarop afstemmingsoverleg plaatsvindt. Wat goed werkt, is een kort moment van overdracht (een minuut of tien), vlak voor de les in de schakelklas.

De groepsleerkracht kan dan belangrijke informatie doorgeven over individuele leerlingen, bijvoorbeeld een belangrijke gebeurtenis thuis of in de klas, waarmee de schakelklasleerkracht rekening kan houden. Voor overleg over het inhoudelijke programma van de schakelklas kan beter een wat langere afspraak gemaakt worden.

In de praktijk blijkt de afstemming niet eenvoudig te zijn, zeker niet wanneer er leerlingen uit verschillende jaargroepen of van verschillende scholen aan de schakelklas deelnemen en er afspraken met verschillende leerkrachten gemaakt moeten worden.

Het kan gebeuren dat in een VSD-schakelklas leerlingen zitten van meerdere scholen. Dan wordt het soms praktisch onmogelijk om af te stemmen met de aanpak in de reguliere groep. Het ligt dan meer voor de hand om te kiezen voor een methode-overstijgende aanpak waarbij de zorg voor het herhalen en het verankeren van het geleerde, zoals het consolideren van de nieuwe woordenschat, binnen de schakelklas ligt.

De schakelklasleerkracht informeert de groepsleerkrachten wel over de activiteiten en die besluiten zelf wat zij met deze informatie doen.

Mogelijkheden voor afstemming tussen de VSD-schakelklasgroep en de reguliere groep:

- De groepen werken rond dezelfde thema's (maar op verschillende manieren).
- De groepen gebruiken dezelfde woordenlijsten als basis.
- De groepen gebruiken dezelfde leesstrategieën bij het lezen van verschillende soorten teksten.
- De leerlingen nemen hun woordenschrift mee naar beide groepen.
- De VSD-leerkracht stelt voor iedere activiteit een woordenlijst samen en stuurt die naar de groepsleerkracht.
- De leerkrachten informeren elkaar regelmatig over de taalonderwerpen waarmee zij bezig zijn in hun groep (samengestelde woorden, voorvoegsels, literaire genres, etc.).
- De leerkrachten komen een keer bij elkaar op bezoek in de groep.
- De VSD-leerlingen geven presentaties over de activiteiten in de reguliere groep.

5 Opbrengsten van de VSD-schakelklas

De universiteiten van Amsterdam en Nijmegen voeren landelijk onderzoek uit naar de resultaten van de schakelklassen. In de rapportages tot nu toe zijn echter nog geen VSD-schakelklassen opgenomen. In het pilotjaar 2005-2006 stond de wet- en regelgeving nog geen VSD-schakelklassen toe en in het schooljaar daarna was het aantal VSD-schakelklassen te klein om er zinnige uitspraken over te kunnen doen. Het aantal schakelklassen neemt echter over de hele linie toe en daarmee ook het aantal VSD-schakelklassen. De landelijke evaluatie van de schakelklassen in het schooljaar 2007-2008 zal naar verwachting wel resultaten opleveren over de opbrengsten van de VSD-schakelklas.

Op basis van enkele indrukken uit de praktijk kunnen we stellen dat betrokkenen bij VSD-schakelklassen – leerkrachten, leerlingen en ouders – positief zijn over de opbrengsten. Ondanks het relatief geringe aantal uren extra taalstimulering, blijken veel van de deelnemende kinderen vooruit te gaan in hun taalontwikkeling, hetzij binnen de bandbreedte van hun niveau, hetzij een niveau hoger.

Scholen die zelf de opbrengst van hun VSD-schakelklas willen vaststellen kunnen daarvoor niet altijd makkelijk gebruik maken van hun leerlingvolgsysteem. De reden hiervoor is dat de afname van de toetsen vaak niet in de pas loopt met het schakelklasjaar en dat scholen het terecht bezwaarlijk vinden om het toetsritme van het volgsysteem te doorbreken. Daarom maken scholen gebruik van methodegebonden toetsen of van onderdelen van andere leerlingvolgsystemen, die zij afnemen aan het begin en het eind van het schooljaar. Het is overigens aan te raden om niet alleen te kijken naar de opbrengsten op cognitief gebied, maar ook, net als in de landelijke evaluatie, naar veranderingen op het gebied van zelfvertrouwen, werkhouding en gedrag. Ook dat zijn waardevolle opbrengsten die het leren beïnvloeden.

Wat weten wij al?

dat sterren vuurballen zijn.

dat de zon ver is.

dat de opblaas heel heet is

dat mars verder is dan de d.

Tips en suggesties

In aanvulling op de uitgangspunten en de handreikingen voor het inrichten van een effectieve VSD-schakelklas, die in de voorgaande hoofdstukken zijn beschreven, geven we hieronder nog enkele praktische tips en suggesties.

- 👉 Gebruik energizers (korte spelachtige activiteiten) om de leerlingen nieuwe energie te geven of om hen rustig te krijgen. Goede voorbeelden van energizers zijn onder andere te vinden in Carol Apacki (1999), *Energize! Groepsactiviteiten voor groot en klein*. Amstelveen: Lions Quest; en in: Spences Kagan (2000), *Silly Sports and Goofy Games*. San Clemente, CA: Kagan Publishing.
- 👉 De lestijd in de VSD-schakelklas is beperkt. Probeer daarom ook gebruik te maken van de vrije tijd van de leerlingen, door het vrij lezen te stimuleren. Laat de leerlingen boeken lenen via de schakelklas of in de (school)bibliotheek, vraag ernaar in de schakelklas en geef de gelegenheid voor minispreekbeurten over de gelezen boeken.
- 👉 Betrek de ouders bij de schakelklas. Zij kunnen thuis spelletjes doen en praten met hun kind en zij kunnen hun kind meenemen naar de bibliotheek.
- 👉 Zorg ervoor dat de nieuwe woorden die de leerlingen leren geconsolideerd worden door de woorden te laten opschrijven in een eigen woordenschrift. Pak af en toe tijdens de les zo'n schrift en stel er vragen over aan de groep of laat dit doen door een leerling.
- 👉 Laat de leerlingen niet alleen fictie, maar ook non-fictie lezen. Ze kunnen op non-fictie vaak beter hun leesstrategieën toepassen en ze verwerven door non-fictie meer kennis van de wereld.
- 👉 De VSD-schakelklas is een nieuw fenomeen. Organiseer uitwisseling over de ervaringen met de VSD-schakelklas op gemeentelijk niveau. Er is altijd iets van elkaar te leren.

Verder lezen

Balledux, M., Schreuder, L. & Laukon-Bakker, B. (2005), *Biologisch ritme en schoolprogramma*. Utrecht/Gouda: NIZW/De Oosterweide.

Broekhof, K. (2003), 'Alles uit de kast: taalstimulering in de brede school'. *Didaktief & School*, nr. 1-2 (januari-februari), pag. 22-34.

Mulder, L., Ledoux, G., e.a. (2008). *Inrichting en effecten van schakelklassen. Resultaten van het evaluatieonderzoek schakelklassen in het schooljaar 2006/2007*. Nijmegen/Amsterdam: ITS/SCO-Kohnstamm Instituut.
Te downloaden van: www.its-nijmegen.nl

Valkestijn, M. & Keesom, J. (red.) (1998), *Als de schoolbel gaat: verlengde schooldag in de praktijk*. Utrecht : NIZW.

DE SCHAKELKLAS

De verlengdeschooldagvariant
Kees Broekhof, Karin Hoogeveen

COLOFON

Tekst Kees Broekhof en Karin Hoogeveen

Ontwerp en vormgeving Op Stand – Den Haag
www.bureau-opstand.nl

Drukwerk Europoint Media – Rotterdam

Fotografie Sardes
De Vuurvlinder

Met dank aan

De Schakel – Leiden
De Sleutelbloem – Leiden
De Vuurvlinder – Den Haag

Deze brochure is ook beschikbaar op:
www.schakel-klassen.nl

Sinds augustus 2006 beschikken gemeenten over een budget voor lokaal onderwijsachterstandenbeleid waarmee zij onder andere schakelklassen kunnen realiseren. Schakelklassen zijn bedoeld voor leerlingen met een grote taalachterstand. Eén van de varianten van een schakelklas is een schakelklas als verlengde schooldag waar leerlingen gedurende minimaal 2,5 uur per week na de reguliere schooltijd extra taalactiviteiten krijgen aangeboden.

Deze brochure laat zien hoe de keuze voor een dergelijke schakelklas tot stand komt, waar rekening mee gehouden dient te worden bij de opzet, welke taalactiviteiten een plaats kunnen krijgen in de VSD-schakelklas, hoe de afstemming met het reguliere curriculum eruit kan zien en hoe de afstemming tussen de groepsleerkrachten en de vakkrachten vorm kan krijgen.

De brochure beschrijft voorbeelden uit de praktijk van scholen die ervaringen hebben opgedaan met schakelklasonderwijs in de verlengde schooldag. Ook geeft de brochure tips en suggesties voor gemeenten en scholen die een VSD-schakelklas willen inzetten om taalachterstanden te verkleinen.

Voor meer informatie: www.schakel-klassen.nl

In deze reeks zijn reeds verschenen

Deel 1 – De schakelklas – Een nieuwe rol voor gemeenten en schoolbesturen

Deel 2 – De schakelklas – Een stapsgewijze aanpak

Deel 3 – De schakelklas – Selectie van leerlingen

Deel 4 – De schakelklas – Taal in de klas

Deel 5 – De schakelklas – Ouderbetrokkenheid

Deel 6 – De schakelklas – De deeltijdvariant